

ROLLERNA PÅ SKOLGÅRDEN

*En jämställdhetsanalys
av rastaktiviteterna på
Hagbyskolan i Linköping*

Linköping
Där idéer blir verklighet

AKTIV HELA LIVET

– Även under skoltid

Som en del i det fortsatta arbetet med Linköpings kommuns idrottspolitiska program *Aktiv hela livet* genomfördes denna jämställdhetsanalys under april-maj 2019. Den huvudsakliga frågeställningen har berört hur fysisk aktivitet kan stimuleras i en skolgårdsmiljö och skapa förutsättningar för alla elever att vara delaktiga, oavsett kön. Detta då studier visar att alltför få barn når upp till den rekommenderade nivån av fysisk aktivitet, och att detta framför gäller flickor.

Materialet till denna analys har samlats in genom observationer på Hagbyskolan i Linköping samt dialog med elever och pedagoger på skolgården. Särskilt fokus har riktats mot vad eleverna gör på rasterna, var de befinner sig på skolgården och framför allt hur de själva upplever aktiviteterna. Analysen har därefter tagit avstamp i ett sociologiskt, rollteoretiskt perspektiv och inkluderat insikter från tidigare forskning.

TEXT

Elin Backström

Studentmedarbetare,
Kultur- och fritidsförvaltningen
Linköpings kommun
2019-5

Innehåll

Ridån går upp – rasten kan börja

Att hantera livets olika roller	4
Att röra sig i rollen som tjej eller kille	4
De inaktiva barnen och skolans betydelse	5
Sammanfattade utgångspunkter	5

Scenerna på hagbyskolan

Rastens manus formuleras	6
Ready, set, action!	7
Att stå på scen utan manus	8
När publiken buar och recenserar	8
Att röra sig i kulisserna	9
Att utmana etablerade scener och roller	9
Summerande reflektioner	10

Att regissera rasterna – avslutande reflektioner & idéer

Med en vuxen som regissör	11
Ge scenerna nya föreställningar	11
Spegelbildeffekten	10

Referenser

11

Ridån går upp – rasten kan börja

Föreställ dig att skolgården är en gigantisk scen. Lektionen är slut, och du springer ut för att delta i rasten – den dagliga föreställning som äger rum här. Vilken roll har du idag? Kommer du spela en huvudroll eller agera statist i bakgrunden? Har du ofrivilligt tilldelats en roll i det stora känslomässiga drama som följt av bråket som skedde i matsalen igår? Eller kommer du kanske satsa på att bli ”kingen i rutan” eller ”den snabbaste fotbollsspelaren”? Finns det tillräcklig rekvisita för att spela den roll du vill ha och kommer den funka ihop med de roller du spelar resten av skoldagen? Om du tänker efter, får du verkligen välja dina roller helt själv? Vem är det egentligen som skriver manuset?

Genom att använda teatern som metafor skapade sociologen Erving Goffman (1959) nya verktyg för att analysera människors interaktion och identitetsskapande. Grunden i Goffmans så kallade *rollteori* är tämligen enkel: Vi är alla aktörer i det skådespel vi kallar livet. Detta innebär såklart inte att människor är falska och endast spelar ett spel för gallerierna. Däremot är vardagen är full av olika roller att spela. Oavsett vilken situation du befinner dig i – om du är hemma, i skolan, på vårdcentralen eller i affären – kommer du att anpassa ditt beteende och agera på ett visst sätt. Skolgården är inget undantag. Här figurerar flertalet olika roller för barnen att inta. Likaså finns en mångfald av scener att agera på. Med hjälp av rollteorin kan detta synliggöras, och möjligtvis bidra till en djupare förståelse för barnens fysiska aktivitet på skolgården. Hur skapas den bästa inramningen för att främja barnens rörelseglädje, och hur ser vi till att rollerna som existerar möjliggör för både flickor och pojkar att finna den?

Att hantera livets olika roller

Samtidigt som vi alla är aktörer utgör vi också varandras publik. Hur du presenterar dig på scenen kommer påverka hur andra människor uppfattar dig, samtidigt som du också ständigt bedömer och tolkar andras uppträdanden. Presentationen du framför kommer också påverka din egen självbild och identitet. Ibland är rollen du innehar en så uppriktig del av

dig själv att du inte ens reflekterar över den. Andra roller kräver kvalificerat skådespel och mängder av rekvisita för att du ska övertyga din publik, såväl som dig själv, om att den är äkta (Goffman, 1959).

Vissa roller kan du i hög grad själv välja om du vill ha eller inte. Du kan exempelvis påverka om din publik betraktar dig som *hästtjejen*, *hockeykillen*, *skejtaren* eller *dansaren*. På samma sätt kan du välja att inta rollen som läraren eller chefen i ditt yrkesliv. Andra roller har snarare tillskrivits dig. Rollen som *barn*, *vuxen*, *tjej* eller *kille* är svårare att välja bort. Likaså finns det roller som det inte är troligt att du själv-tar på dig, som *tönten* eller *mobbhoffret*. Vissa roller skulle du säkert också göra ditt bästa för att dölja om du fick den, som *soc-fallet* eller *problem barnet*.

Ibland uppstår även konflikter inom eller mellan de olika roller du innehar. Exempelvis kan de förväntningar som läraren har på dig som *fotbollsspelare* skilja sig från de förväntningar som klasskompisarna har på dig i samma roll. På samma sätt kan förväntningarna på dig som *tjej* respektive *kille*, gå stick i stäv med de normer som hör samman med exempelvis *hockeyspelaren* respektive *cheerleadern*.

Samtidigt som rollerna kan spelas väldigt olika av olika aktörer finns det starka förväntningar från omgivningen kring hur de ska ta sig uttryck. Med andra ord, till de olika rollerna finns olika normer knutna. Att spela sin roll fel kan därför bli en mycket obehaglig upplevelse. Att bryta mot normen är nämligen som att bryta mot en regel, vilket kan leda till sanktioner från omgivningen (Svensson, 1992). Det kan handla om alltifrån relativt milda sanktioner, som att få sneda blickar från klasskompisarna eller bli utskrattad på skolgården, till grova sanktioner, som att inte få vara med eller till och med trakasserad och misshandlad när ingen vuxen ser.

Med hänsyn till dessa resonemang är det också enklare att förstå varför det kan vara så svårt för flickor och pojkar att bryta traditionella könsroller. Detta inte minst när det kommer till idrott eller annan fysisk aktivitet, där de könsrelaterade normerna gör sig särskilt synliga.

Att röra sig i rollen som tjej eller kille

Idrottens värld är starkt präglad av normer och föreställningar om hur flickor respektive pojkar bör uppträda. Detta kan hämma såväl flickor som pojkar i vilka aktiviteter de väljer och hur mycket plats de upplever att de kan och får ta, exempelvis på idrottslektioner och raster. Sett till idrotts-rörelsen i stort kan det konstateras att den fortfarande präglas av manliga normer och maktstrukturer, vilket i sin tur kan förstås utifrån att idrotten i grunden skapats av män, för män. Det traditionella, manliga idrottande betraktas fortfarande som norm, och tilldelas inte enbart mest resurser utan också mest tid i rampljuset (Svender, 2017). Likaså har idrottsanläggningar traditionellt upprättats utifrån denna norm (med särskilt fokus på bollsport), vilket även påverkat skolidrottens hallar och omklädningsrum (Zethrin, 2017).

Rollteoretiskt uttryckt tenderar med andra ord många av de scener som byggts upp för fysisk aktivitet att tilltala de individer som innehar de traditionellt *killiga* eller *maskulina* rollerna. Likaså betraktas *killen* eller *mannen* som givna aktörer på många av dessa scener, medan *tjejen* eller *kvinnans* närvaro inte alltid är lika självklara. Å andra sidan finns det scener för fysisk aktivitet där den kvinnliga närvaron istället blivit norm. Exempelvis kan aktiviteter som dans, ridning, gymnastik och konstakning istället te sig exkluderande för pojkar och män. Idag tycks emellertid allt fler pojkar och flickor utmana de stereotypa könsrollerna – förhoppningsvis stärkta av det jämställdhetsarbete som präglar idrottsrörelsen i stort liksom de satsningar som sker inom skolans värld för att få fler barn i rörelse (Riksidrottsförbundet, 2018).

Hur kommer det sig då att vissa idrottsaktiviteter ändå förblir kvinno- respektive mansdominerade, samt att pojkar och flickor tenderar att föredra olika typer av lekar och aktiviteter? Utifrån rollteoriens antagande om att individer anpassar sina beteenden utifrån sina tillskrivna roller kan detta förstås som en ren inlärningsprocess. Att flickor och pojkar föredrar olika aktiviteter handlar nämligen inte nödvändigtvis om att de "är" på ett visst sätt utifrån sitt kön. Snarare kan det handla om att de har socialiserats och fostrats in i olika roller och beteendemönster, med vissa värderingar, attityder och preferenser. Forskare har utifrån detta angreppssätt kunnat konstatera att benägenheten och lusten att tävla är större hos pojkar än hos flickor redan i förskoleålder, och att denna skillnad består upp i vuxen ålder. Här har forskarna just betonat att skillnaderna inte är biologiskt betingade, utan ett resultat av medveten eller omedveten uppfostran, där exempelvis val av lekar och leksaker skapat ett mer konkurrensorienterat beteende hos pojkar än vad som går att studera hos flickor (Fahlén & Ferry, 2017).

De inaktiva barnen och skolans betydelse

Trots den mångfald av satsningar som sker för att få fler barn och unga att bli fysiskt aktiva finns det mycket kvar att göra. Som framhålls i CIF:s forskningsantologin *De aktiva och de inaktiva* från 2017 är det få barn och unga som idag når upp till den rekommenderade nivån om minst 60 minuter fysisk aktivitet per dag. Detta gäller framför allt flickor. Likaså finns det en grupp som befinner sig i en särskild riskzon. Det gäller

de barn och unga som sällan eller aldrig deltar i skolans undervisning i idrott och hälsa, sällan deltar i föreningsaktiviteter, har en generell fysisk inaktiv fritid samt sitter stilla under skolans raster. Även om denna grupp är förhållandevis liten, är det dessa *stillasittare* som är i särskilt behov av hälsofrämjande insatser. Här kan också skolan göra en betydande skillnad. Skolan har nämligen ett uttalat kompensatoriskt hälsofrämjande uppdrag, just för att tillgängliggöra fysisk aktivitet till de barn som inte får tillräckliga möjligheter till det i sin hemmiljö. Det finns också mer generella och pedagogiska vinster av att främja rörelse i skolan. Fysisk aktivitet under skoltid bidrar nämligen inte enbart till den allmänna folkhälsan, utan gynnar även elevers inläring och koncentration.

Inom det forskningsfält som studerar fysisk (in)aktivitet framhålls det kontinuerligt att det krävs ett nytänkande för att nå de inaktiva barnen och ungdomarna. Det vill säga, för att alla ska känna sig inkluderande behöver det erbjudas alternativ till fysisk aktivitet som går bortom de traditionella aktiviteterna och de sätt som de vanligtvis organiseras på (Dartsch et al., 2017). Den kultur som präglar idrott och fysisk aktivitet kan nämligen upplevas exkluderande för många individer. Detta inte minst då idrottsaktiviteterna med tilltagande ålder rör sig bort från lekfullhet för att istället väva in krav prestation och resultat. Detta är särskilt tydligt inom föreningsidrotten, som också tappar många deltagare efter 11-års ålder just utifrån detta skäl. I synnerhet förefaller flickor vara särskilt ointresserade av att röra sig på sig inom ramen för en förening där idrottande blivit för selekterande, tidskrävande och prestationsinriktat (Fahlén & Ferry, 2017).

Sammanfattade utgångspunkter

Att främja miljöer där pojkar och flickor känner sig fria att röra sig var och hur de vill kan således handla om att arbeta med de roller och normer som finns kopplade till fysisk aktivitet och kön, samt ge barn möjlighet att utforska nya sätt att röra på sig. Detta innebär inte nödvändigtvis att målet är att tjejer ska välja typiskt "killiga" aktiviteter eller vice versa. Snarare kan det handla om att de aktiviteter som betraktas som typiskt "killiga" eller "tjejiga" inte värderas olika högt, samt att dessa olika aktiviteter ger möjligheter för alla barn att delta utifrån sina förutsättningar. Genom att lyfta situationer från Hagbyskolan ska dessa resonemang exemplifieras vidare.

Lästips

Resurser, representation och "riktig" idrott. Om jämställdhet inom idrotten. Centrum för idrottsforskning. (2017).

De aktiva och De inaktiva – Om ungas rörelse i skola och på fritid. Centrum för idrottsforskning. (2017).

Scenerna på hagbyskolan

Hagbyskolan är en låg- och mellanstadieskola med cirka 350 elever, belägen i Linköpings tätort. Skolan har en skolgård som i sin fysiska utformning ger möjlighet till en stor variation av aktiviteter och lekar. Det finns exempelvis tre mindre fotbollsplaner (samlade på en större gräsyta), basketkorgar, innebandymål, sandlådor, asfaltsrutor för bollspel, gungor, plank för att kasta boll och flera pingisbord. Likaså finns natur- och skogsområden som utöver sina naturliga klätterredskap i form av stockar och stenar har uppbyggda klätterställningar och en hinderbana.

Rollteoretiskt uttryckt finns det med andra ord flertalet mindre scener på skolgården. Vissa är dock mer framträdande än andra, då de antingen tar upp mycket yta alternativt befinner sig centralt på skolgården och/eller i direkt anslutning till skolbyggnaderna.

På skolgården finns också en bod med en mångfald av rekvisita, i form av lekredskap som innefattar alltifrån bollar och hopprep till kubbspel och hoppstyltor. Till denna aktivitetsbod finns även två pedagoger kopplade, vilka har ett särskilt ansvar för rastverksamheten. Det är överlag hög grad av vuxentäthet på rasterna, då flertalet rastvakter cirkulerar och täcker olika områden på skolgården.

Rastens manus formuleras

När barnen själva berättar om skolgården och rasterna på Hagbyskolan fokuserar de mycket på regler. *Vad de får göra och var de får vara.* Vilken lärare som har sagt vad, och vad de har bestämt tillsammans på skolan. Mycket av det som barnen berättar om berör de officiella, skolgemensamma reglerna, som *”det är inte okej att cykla på skolgården”* eller *”vi får inte gå själva utanför staketet.”* Stundtals framstår det dock som att barnens berättelser börjar väva in mer eller mindre oskrivna regler. En regel som *”på den planen får bara treorna spela”* verkar till exempel vara en sådan regel som är mer grundad i skolans sociala hierarkier än ett formellt beslut. Det berättas också om regler som förefaller vara rena miss-tolkningar, likt *”en vuxen har sagt att vi tjejer inte får vara med och spela fotboll.”*

I vissa fall kan barnen noga redogöra för när och hur dessa till synes oskrivna regler kommit till. Inte sällan finns en komplex historia bakom, ofta med en konflikt i centrum, som kan förklara regelns uppkomst. Ibland kommer barnen på sig själva med att inse att regeln de berättar om faktiskt inte är på riktigt. Att regeln *”i rutan uppe på kullen får bara sexorna spela”* egentligen betyder *”alla får egentligen vara med, men sexorna är alltid på den rutan och då vågar inte vi gå dit”*. I andra fall konstaterar de bara att regeln finns, och kan egent-

ligen inte förklara varför. *”Vi får inte vara med och spela fotboll för vi är tjejer. Det bara är så.”*

Barnen tycks med andra ord ständigt formulera manuset för rasten, för att fastställa vilka beteenden som är okej och vilka som inte är det. Även om det officiella manuset formuleras tillsammans med pedagogerna, och finns nedskrivet på laminerade papper, figurerar det samtidigt ett antal inofficiella, oskrivna manus på skolgården. Dessa tycks barnen till stor del formulera på egen hand. Exempelvis ägnar eleverna mycket tid och kraft åt att fastställa, och framför allt upprätthålla, regler för olika specifika aktiviteter. Detta i synnerhet när det kommer till de tävlingsinriktade bollsporterna. *”Ska vi köra med smash eller inte?”* *”Du är ute för bollen studsade två gånger!”*

Att barnen själva tar ansvar för att formulera skolgårdens manus behöver i sig inte vara ett problem. Det kan snarare ses som positiva processer där barnen kan påverka sin miljö och lära sig att komma överens även när inte en vuxen är närvarande. Manuset får också stor betydelse för skolgårdens konflikthantering, och framstår som ett effektivt verktyg för att skapa en öppen och inkluderande rastmiljö där barnen betar sig schyst mot varandra. Det som blir problematiskt är däremot när barnen inte lyckas skilja det officiella manuset från det inofficiella. Detta framförallt när det inofficiella manuset innefattar regler och roller som innebär att vissa barn inte får vara med, eller blir allmänt begränsade i sin fysiska aktivitet. Utifrån ett jämställdhetsperspektiv blir det synnerligen bekymmersamt om pojkar och flickor också tolkar in de traditionella könsrollerna i dessa manus, börjar betrakta dem som bestämda regler och inte vågar agera utanför dem.

Ready, set, action!

Det övergripande intrycket av Hagbyskolans raster är att de är fulla av aktivitet. Skolgårdens scener myllrar av elever som springer, hoppar, leker, klättrar, dansar, gungar eller deltar i olika bollspel. Upplevelsen är rentutav att barnen inte får tillräckligt med plats till allt de vill göra. Flera elever berättar också om just detta. Det vill säga, att när det blir för trångt så kan det också vara svårt att ta plats på skolgården. Detta tycks särskilt gälla de yngre barnen, som ofta vikar undan när äldre barn dyker upp och markerar att *”scenen är deras”*. Men det tycks också gälla flickorna, i förhållande till de höga-aktiva pojkarna.

Medan många av pojkarna på ett mer självklart sätt tycks ta för sig av de centrala scenerna på skolgården (framförallt genom att spela fotboll, bandy och pingis) tycks flickorna i högre grad dra sig undan till skolgårdens hörn och utkanter för att

utföra sina aktiviteter. Flera flickor berättar att de egentligen skulle vilja befinna sig mer på bollplansytorna. De upplever dock att det kan bli jobbigt och svårt att ta plats på dessa ytor, speciellt om de upplevs som stökiga och okontrollerade. Flera flickor berättar att de kan uppleva det som störande, och ibland också otäckt, när det kommer bollar och spelare farandes utan förvarning. De berättar också att det ofta uppstår bråk i samband med dessa aktiviteter – framför allt på fotbollsplanerna – vilket också uppfattas som ett tråkigt moment.

Att de tävlingsinriktade bollaktiviteterna ofta präglas av konflikt liksom en hård jargong har framstått tydligt under observationerna. Som tidigare nämnt visar studier att detta också är något som generellt präglar pojkars lek i högre grad än flickors, vilket i sin tur kan förstås utifrån att barnen redan från förskoleålder uppmuntras till olika typer av beteenden och aktiviteter beroende på om de är pojkar eller flickor (Fahlén & Ferry, 2017). Förekomsten av konkurrens och tävling på dessa scener förefaller också just avskräcka flickorna från att delta. Det är nämligen många flickor som helt enkelt inte "pallar", alternativt inte vågar, ta plats i dessa sammanhang. Detta trots att viljan egentligen finns till att vara med.

Även om liknande berättelser inte kommit fram från pojkarna, är det rimligt att anta att den hårda jargongen och konflikterna är något som hämmar även dem. Detta i synnerhet om du som pojke inte heller trivs i den typiskt maskulina roll som pojkar ofta förväntas uppfylla. Här kan vi nämligen ana vissa rollkonflikter, där rollen som tjej eller icke-traditionellt maskulin pojke krockar med de beteenden och roller som premieras på bollplansplanerna.

Att stå på scen utan manus

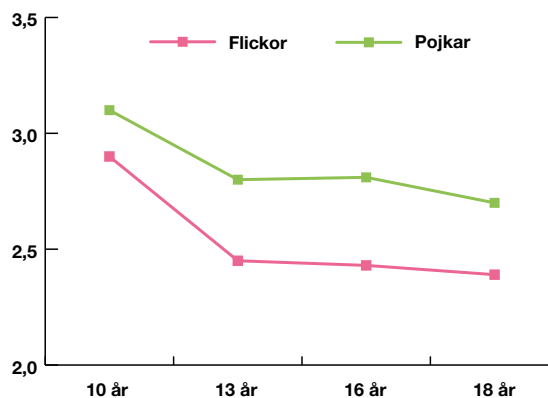
Det är flera flickor som beskriver att de inte fått lära sig reglerna för alla aktiviteter som sker på skolgården. Bland annat tycks pingis vara ett sådant moment som flera flickor känner sig osäkra på. Ett intressant moment uppstod också just kring pingisbordet som illustrerade detta. En flicka skulle nämligen delta i pingisleken *Kung* tillsammans med en grupp pojkar. I leken turas barnen om att utmana "kungen", som står på ena sidan av bordet. Flickan sa upprepade gånger, om än mycket tyst, att hon inte visste hur hon skulle göra. Spelet fortgick emellertid utan avbrott, med resultatet att flickan gång på gång misslyckades med att träffa bollen när det var hennes tur att spela. Pojkarna sa inget elakt mot henne för det. Däremot började de uppmäna varandra att "spela lugnt" mot flickan. "Jag tar det lugnt mot dig, jag lovar" upprepade kungen varje gång det var flickans tur. Liknande kommentarer riktades inte mot de pojkar som inte heller lyckades träffa bollen en enda gång. Hur "lugnt" kungen än spelade mot flickan fick hon dock inte någon chans att lyckas. Hon fick ju nämligen inte ens reda på hur hon skulle hålla racketen rätt. Hur skulle hon kunna spela rollen rätt om hon inte ens fått ett manus att följa? Flickan gav också snart upp spelet och ställde sig vid sidan av bordet för att istället titta på nära pojkarna spelade.

När publiken buar och recenserar

Något som många flickor lyfter som en orsak till att de väljer att inte delta i de tävlingsinriktade momenten på skolgården

är just rädslan för att bli bedömd, att göra fel och att betraktas som dålig. Flera flickor berättar exempelvis att det inte är kul att vara med på rundpingis, för när de missar bollen och åker ut händer det att andra elever (främst pojkar) kommenterar det på ett otrevligt sätt. Detta är också något som flera flickor upplever sker under skolidrotten, när tävling ingår i momenten. Som en äldre flicka berättar, blir upplevelsen dessutom värre av att veta att du också kan bli retad om du blir ledsen av de hårda kommentarerna. Att du utöver de hårda orden i sig också kommer få höra saker som "ska du böla nu eller?!"

Som tidigare nämnt utgör idrottens tilltagande fokus på prestation och resultat en central förklaring till varför många barn lämnar föreningslivet efter 11-års ålder (Fahlén & Ferry, 2017). Men det har även noterats att detta kan ha ett samband med hur ungas kroppsuppfattning förändras kring pubertetsens inträde. Som en studie av 1 000 svenska barn (vilka följdes från tidig barndom till tidiga vuxenår) visar minskar barns kroppssjälvkänsla nämligen markant efter 10-års ålder (se figur nedan för illustration). Detta framförallt för flickor, som istället blir mycket medvetna om hur deras kroppar förhåller sig till olika utseendeideal (Lunde, 2017). Det är således inte heller svårt att föreställa sig att detta gör det extra känsligt att *stå på scen* och bli bedömd utifrån sin fysiska förmåga. Måhända bidrar detta också till att många flickor helt enkelt väljer att dra sig undan från rampljuset, för att istället utföra sina aktiviteter i skolgårdens kulisser.

Figur. Figuren visar förändringen i kroppssjälvkänsla från 10 till 18 års ålder. Lägre värden på y-axeln indikerar mer negativ kroppssjälvkänsla. Skalan går från 1 till 4.

Att röra sig i kulisserna

Att flickorna i högre grad än pojkarna tycks befinna sig i *skolgårdens kulisser* på Hagbyskolan ska dock inte tolkas som att de inte rör på sig. Något som varit iögonfallande under observationerna har bland annat varit hur många flickor (i varierande åldrar) som ägnar sig åt gymnastik- och cheerleadingövningar. De bygger mänskliga pyramider, står på händer, voltar, hjular och dansar. Det saknas emellertid ytor anpassade för dessa aktiviteter, och flera flickor berättar att de önskar bättre platser att kunna öva på. I dagsläget håller de nämligen mest till på olika gräsytor, men så fort det blir blött blir det för halt och lerigt för att det ska fungera. Det finns visserligen en

mindre träscen på skolgården som skulle kunna tänkas vara en lämplig plats för dessa aktiviteter. I dagsläget förefaller den dock vara relativt utnyttjad och är dessutom för hård i ytan för gymnastik. Den kantas också av grus och sten, vilket är svårt att hjula och volta på.

Men var befinner sig då pojkarna som inte tar plats i rampljusset på de bollspelsytor som kan betraktas som skolgårdens huvudscener? Befinner de sig också i kulisserna? Under observationerna har det kunnat noteras att flera pojkar också befinner sig på mindre framträdande ytor, exempelvis uppe på berget, för att leka lugnare lekar. Likaså samlas både pojkar och flickor på mer avlägsna ytor för att exempelvis leka koja tillsammans. Vissa av de äldre pojkarna berättar att det inte finns så mycket att göra på rasterna, om du inte är intresserad av bollsport. Möjligtvis är det också särskilt svårt för pojkar att hitta alternativ till de traditionellt maskulina bollsporterna. Detta då de förmodligen inte heller finner en lika naturlig plats i kulisserna, då dessa ytor snarare domineras av flickor samt aktiviteter som ofta premierar en *tjejroll*.

Att utmana etablerade scener och roller

Det är inte svårt att föreställa sig utmaningen i att som barn själv omförhandla vad skolgårdens olika scener ska användas till, vilka som har tillgång till dem samt hur rollerna på dem ska spelas. Rastföreställningarna är väl inövade och har spelats i många år. Som beskrivits tidigare tenderar dessutom de fysiska aktivitetsytorna att utformas utifrån pojkar och mäns preferenser, och kretsas kring olika bollsporter, vilket sätter ramarna för hur mycket individen själv kan påverka. Likaså innefattar dessa traditionella bollsporter ofta en jargong som nedvärderar femininitet, vilket kan ta sig uttryck i att du blir kallad för kvinnliga könsord om du hamnar i konflikt vid pingisbordet eller att du blir retad om du "gråter som en tjej" på fotbollsplanen. Utifrån detta kan vi också förstå än mer varför flickorna, liksom de pojkar som inte passar in i den typiska killrollen, tenderar att dra sig undan till skolgårdens kulisser.

Som redan betonats handlar dessa resonemang just om roller och normer snarare än biologiskt kön. Det är såklart inte alla pojkar och flickor på Hagbyskolan som agerar utifrån de traditionella könsrollerna. Likväl som det finns pojkar som också hellre drar sig undan de stöjiga scenerna, finns det också flickor som tar för sig i de ruffiga och tävlingsinriktade lekarna. Likaså finns det pojkar som spelar riktigt schysst spel, har ett respektfullt bemötande gentemot varandra och dessutom aktivt bjuder in tjejer till att vara med. Det är också flera pojkar som uttrycker att det är tråkigt att tjejerna "*bara vill vara för sig själva*".

Även om det är en utmaning för barnen att agera utanför manus, framförallt när det kommer till att våga ta plats på scener där de vet att de "inte hör hemma", finns det många exempel på pojkar och flickor som ändå formar nya scener och skriver sina egna roller. Bland annat förefaller lekarna som bedrivs vid "rutan" eller basketkorgarna inte präglas av samma könsuppdelning som de andra bollspelen. Måhända beror också det på att dessa aktiviteter inte heller har samma koppling till den traditionellt maskulina idrottskultur som exem-

plis fotboll innehar. Likaså tycks inte heller lekarna kring rutan och basketkorgarna innefatta fotbollens kampinriktade närkontakt, som i sig ofta leder till fysiska konflikter.

Det tycks också vara fler barn som vågar gå utanför manus och spela en annan roll om de gör de tillsammans med någon de känner samhörighet med. Exempelvis berättar flera flickor att de gärna är med pojkarna och spelar fotboll, men bara om tjejkompisarna också är med. Vidare är det flera flickor som berättar att de brukar vänta tills de lugnare lunchrasterna för ta plats på skolgårdens centrala scener. Exempelvis berättar flera äldre flickor att de på fritiden spelar handboll, och gärna skulle göra det på rasterna också. Men då gräsplanerna är vigda (eller åtminstone främst nyttjas) för fotbollsspelande är det först när planerna är tomma som flickorna känner att de kan spela handboll där. Först när huvudföreställningen är över kan en ny, mindre etablerad föreställning ta plats.

Summerande reflektioner

Denna analys har fokuserat mycket på de barn som inte deltar i de aktiviteter som fått mycket utrymme på skolgården. Utifrån hur detta observations- och dialogarbete har bedrivits har det av förklarliga skäl varit svårt att fånga upp hur de barn som tar mycket plats på rasterna, exempelvis på fotbollsplanen, upplever dem. Det har nämligen rent praktiskt varit svårt att få till djupare samtal med dessa barn, då de just varit så upptagna med sina aktiviteter. Deras perspektiv vore dock betydelsefullt att lyfta in i vidare diskussioner, men förmodligen krävs andra metoder för att fånga deras tankar.

Utifrån det material som har samlats in kan det ändå konstateras att det på Hagbyskolan finns goda möjligheter till fysisk aktivitet av olika slag. Då det är så många elever som ska dela på samma yta upplever dock vissa barn att det är svårt att ta för sig. Detta tycks få effekten att det framförallt är pojkar, och typiskt "killiga" aktiviteter, som får ta störst plats. Flera centrala och omfattande ytor på skolgården har nämligen vigts för aktiviteter som fotboll och bandy, vilka förknippas med pojkars idrottande liksom maskulina normer där kamp och prestation blir centralt. De tävlingsinriktade aktiviteterna tenderar dessutom att bli stökiga och konfliktfyllda, vilket dels får effekten att vissa barn (i synnerhet flickor) avskräcks från att delta i dem. En viktig del i denna analys berör nämligen det faktum att för stora inslag av tävling, prestation och bedömning är något som exkluderar och hämmar många barn från att vara fysiskt aktiva. Även om det inte upplevs som direkt otäck, upplevs det åtminstone inte som motiverande.

Stöket som ofta uppstår i samband med de kampinriktade bollsporterna gör det också svårt att utföra andra aktiviteter i anslutning till dem. Effekten av detta blir att många flickor, liksom vissa pojkar, drar sig undan till skolgårdens lugnare platser för att utföra sina aktiviteter. Ur ett jämställdhetsperspektiv finns det därmed skäl till att fundera över hur en bättre balans skulle kunna uppnås på skolgården, gällande vilka typer av aktiviteter som ges utrymme. Detta för att alla barn, oavsett kön, ska uppleva att de har rätt att ta plats i skolan, likväl som samhället i stort.

Att regissera rasterna – Avslutande reflektioner & idéer

Med en vuxen som regissör

Som resonerats kring i denna text är det förmodligen mycket svårt för eleverna själva att utmana de traditionella roller och scener som figurerar på skolgården. Detta inte minst då en del av att växa upp också handlar om att lära sig livets olika roller och förhålla sig till omgivningens förväntningar. De yngre barnen har dessutom troligtvis inte hunnit utveckla förmågan att reflektera över roller och normer på det vis som skulle krävas för att också aktivt påverka dem. Även om denna förmåga finns i högre grad bland de äldre barnen, påverkas de å sin sida i hög grad av sociala koder där det blir allt viktigare att ”passa in”.

Under arbetets gång har det emellertid framstått tydligt att när en vuxen är närvarande på skolgårdens scener förändras också föreställningen markant. Detta framförallt när den vuxna blir en aktiv aktör, och inte enbart intar rollen som publik. Spelen tenderar att bli schystare, och tonläget likaså. I vissa fall kan det nämligen finnas vinster i att ha med en vuxen som regissör på rasten. En regissör som ser till att det officiella manuset efterlevs och som kan reda ut missförstånd. En vuxen kan också snappa upp alla de goda idéer som finns bland barnen själva, samt vara uppmärksam på nya skolgårdstrender. Det förefaller nämligen vara så, enligt elevernas berättelser, att önskemålen och aktivitetsmönstren skiftar relativt snabbt.

Flera barn har också efterfrågat mer uppstyrd rastaktivitet. Exempelvis berättar några barn att det vore roligt att få använda skolgårdens hinderbana på det sätt den är avsedd att användas. I dagsläget är det nämligen svårt att genomföra

banan från start till mål, i och med att det är så många barn som leker och klättrar på den huller om buller. Även pedagogerna med särskilt ansvar för rastverksamheten berättar att ambitionen är att genomföra fler organiserade aktiviteter. De beskriver dock att det aktiva rastarbetet tenderar att prioriteras bort då tiden ofta försvinner upp i den övriga verksamhetens behov. Kompetensen saknas med andra ord inte, blott tiden.

Ge scenerna nya föreställningar

Hur skolgården planeras och utformas, vilka aktiviteter som får ta plats och hur lekarna och spelen organiseras får otvetydigt betydelse för jämställdhet och inkludering. Det sänder nämligen signaler kring vilka aktiviteter som prioriteras, och därmed indirekt vilka grupper som ges företräde till de allmänna utrymmena. Att viga stora ytor på skolgården till fotbollsmatcher och liknande kampinriktade bollsporter, som förknippas med just typiska maskulina attribut, kan exempelvis få effekten att pojkar också upplever det som mer naturligt att ta plats på rasterna än vad flickor gör.

Genom att som vuxen fylla skolgården med nya aktiviteter finns emellertid potential till att ge scenerna och rollerna på skolgården nya innebörder. En vuxen skulle exempelvis kunna regissera en föreställning där barnen får röra sig och spela boll, utan att för den sakens skull fastna i de traditionella aktiviteter som tenderar att spå på könsstereotypa roller och därmed också reglera barnen i sin fysiska aktivitet. Det skulle kanske också vara värt att fundera över vilka roliga fotbollslekar som finns, som inte bygger på det traditionella matchupplägget. Går det att främja sådana spel i högre grad?

På samma sätt skulle skolgårdens scener rent fysiskt kunna omdefinieras, för att ge kulissernas aktiviteter mer utrymme och rampljus. Det vore exempelvis intressant att se vad som skulle hända om en av planerna på gräsytan benämndes som handbollsplan och inte fotbollsplan? Eller hur skulle det se ut om någon typ av gymnastikplan togs fram på en central plats på skolgården?

Det är också värt att fundera över vilka möjligheter som finns till lugnare aktiviteter, som ändå är fysisk aktiva. Vissa barn använder förmodligen rasterna likt ett andningshål, där de får vila från intryck och social interaktion. Kanske skulle vissa barn uppskatta att få ta en promenad eller cykeltur utanför skolområdet, tillsammans med andra barn och en vuxen som "ledare"? Det kanske även skulle vara något för de äldre barn som inte längre lockas av skolgårdens lekar? Likaså framstår det aktuellt att överväga att dela upp de tidiga rasterna så att inte alla elever är ute på skolgården samtidigt. Detta för att göra det enklare för alla att ta plats.

Spegelbildeffekten

En sista reflektion i sammanhanget berör det som har nämnts som *spegelbildeffekten* i en tidigare utförd jämställdhetsanalys för Linköpings kommuns räkning. I den analysen (vilket berörde egenorganiserad idrott och hur kvinnor upplever anläggningar som utegym och motionscentrum) beskrevs nämligen att kvinnor upplever att det blir enklare att ta plats i idrottssammanhang om de också ser andra individer, som tillhör samma kategorisering som dem själva, göra det du funderat på att testa. Som en kvinna uttryckte det blir detta nämligen likt en spegelbild, som bekräftar dig i din egen aktivitet. Spegelbildeffekten kan beröra alltifrån kön till ålder, etnicitet och funktionsvariation, och främja att fler indi-

vider vågar gå utanför traditionella roller och normer för att testa på nya sätt att röra sig. Att få till fysiska ytor som speglar människans mångfald, kan också skapa en övergripande känsla av att vara välkommen och trygg (Backström, 2019).

På skolgården skulle möjligtvis denna spegelbildeffekt kunna uppnås genom att blott rucka lite på scenernas nuvarande innebörd. Kanske kan nya aktiviteter och aktivitetsytor bryta de traditionella mönstren och ge möjlighet för eleverna att få se andra barn, som på olika sätt liknar dem själva, ta plats på nya scener och spela nya roller. Rollteoretiskt uttryckt kan det förstås som att aktörerna, utifrån sina presentationer, också har möjlighet att omformulera rollerans innebörd. Denna insikt är värd att begrunda. Måhända skulle detta kunna bidra till att både pojkar och flickor får möjlighet att testa nya aktiviteter, och finna den rörelseglädje som skapar förutsättningar för just dem att fortsätta vara aktiva hela livet.

Att fundera över

- Vilka aktiviteter får ta plats på vår skolgård?
- Är det några särskilda grupper som dominerar ytorna?
- Vilka oskrivna regler finns på skolgården?
- Finns det aktiviteter som inte fokuserar på kamp och tävling som skulle kunna främjas i högre grad?
- Vad händer i "kulisserna" på skolgården? Är det några aktiviteter som skulle kunna lyftas fram för att inspirera fler till att testa dem?

Referensförteckning

Backström, E. (2019). *På plats – En jämställdhetsanalys av den egenorganiserade idrotten och dess anläggningar*. Linköping: Linköpings kommun.

Dartsch, C., Norberg, J. R. & Faskunger, J. (red). (2017). *Resurser, representation och "riktig" idrott – om jämställdhet inom idrotten*. Centrum för idrottsforskning.

Dartsch, C., Norberg, J. R. & Pihlblad, J (red). (2017). *De aktiva och De inaktiva. Om ungas rörelse i skola och på fritid*. Rapport 2017:2. Centrum för idrottsforskning.

Fahlén, J. & Ferry, M. (2017). Resursfördelning och jämställdhet. I Dartsch, C., Norberg, J. R. & Faskunger, J. (red), *Resurser, representation och "riktig" idrott – om jämställdhet inom idrotten* (s. 96-116). Centrum för idrottsforskning.

Goffman, E. (1959, utgiven 2009). *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Femte upplagan. Stockholm: Norstedts.

Linköpings kommun. (2018). *Aktiv hela livet. Idrottspolitiskt program för Linköpings kommun*. Linköping: Linköpings kommun.

Lunde, C. (2017). Att känna sig sämst på idrotten. I Dartsch, C., Norberg, J. R. & Pihlblad, J (red). (2017). *De aktiva och De inaktiva. Om ungas rörelse i skola och på fritid*. Rapport 2017:2 (s. 123-135). Centrum för idrottsforskning.

Riksidrottsförbundet. *Jämställdhet*. <https://www.rf.se/jamstallhet/> (Hämtad 2019-05-13)

Riksidrottsförbundet. *Rörelsesatsning i skolan*. <https://www.rf.se/rorelsesatsningiskolan/> (Hämtad 2019-05-13)

Svender, J. (2017.) Idrottsrörelsens jämställdhetsarbete. I Dartsch, C., Norberg, J. R. & Faskunger, J. (red), *Resurser, representation och "riktig" idrott – om jämställdhet inom idrotten* (s. 135-153). Centrum för idrottsforskning.

Svensson, T. (1992). *Människa, interaktion och social omgivning. En grundbok i socialpsykologi med särskild tillämpning på psykiatrisk vårdproblematik*. Mullsjö: Ekbacken.

Zethrin, N-O. (2017) Möjligheter till jämställd idrott – Kommunala möjligheter i relation till statlig idrottspolitik. I Dartsch, C., Norberg, J. R. & Faskunger, J. (red), *Resurser, representation och "riktig" idrott – om jämställdhet inom idrotten* (s. 120-134). Centrum för idrottsforskning.

